

sius, rex Francie, captus a Carolo Quinto, cum in Hispania detinetur, carceri suo inscriptis: « Hodie mihi, cras tibi » Movit id Carolum Quintum, qui proinde memor misere sortis et vicisitudinis humanae, protinus subscriptis: « Homo sum, humani a me nil alienum puto. » Vide dicta cap. vii, 40, et cap. xi, 20, et cap. xiv, 12 et seq.

Notat Hugo dici « tibi hodie, » non tibi cras; tum quia quotidie morimur; tum quia nemo de crastino, qui vivet, est securus. Unde Hebrei vivos et mortuos uno duxerat distinguunt puncto. Nam **תְּמִימָה** metim per sevra vocant vivos; **תְּמִימָה** metim vero per tsevocant mortuos; ut significent quam fragile bonum sit quod vivi obtinemus; siquidem puncto uno supra alterum posito a mortuis separamur: quod si punctum illud supra positum dematur, et latere affigatur, cum mortuis computabilium, tum quia brevi veniam unum hodie, quo sumus morituri; cumque illud sit nobis incertum, si sapimus, quodlibet accipere debemus, ut quotidie mortem expectemus, ad eamque simus parati, ideoque dicamus cum S. Antonio: « Hodie copi vivere Deo, hodie quoque finiam et moriar. » Sapienter Horatius, I Carm.: Vite summa brevis, ait, spem nos vetat inchoare longam. » Audi S. Ephrem, serm. De his qui in Domine dormierunt, tom. III: « Ne nos in hodiernum vel crastinum diem impusa relaxet cogitatio: quicunq; multi, dum multa secum statuerunt, ad crastinum non pervenerunt: at subito rapti sunt sicut passerculi ab accipiente, et velut agni a lupo, et quasi captiui a latrone, nec loqui prorsus valentes, nec testamentum condere, neque vocem ullam edere. Alii enim, verperi cubitum sani concedentes, ad manu non pervenerunt. Alii, a mensuris accumbentes, exsoriantur. Alii inter ambulandum et indumentum reperire sunt mortui. Alii, in balneo morientes, idem lavacrum pro epilophio ac sepulture habuerunt. Alii vero, dum nuptias celebrarent, in ipso thalamo nupciali subito atque inopinata abrupti sunt, et cedentes sibi vestimenta pro nuptiis paruant atque pro funere: successeruntque in locum tibicinum lamentantes, et in locum saltantibus atque tripudiantibus lugentes atque plorantes. »

Denique audi nostrum Alvarez de Paz, tom. II, lib. IV de cognitio sui, part. II, cap. vii, hec verba Ecclesiastici examinantes et patheche perurgentes: « Memor esto iudicii mei; sic enim erit et tuum. » Tuum, inquam, o homo qui vitam agis, qui vitali actione moveraris, qui lucis hujus usura perfueris; qui tam es natus seculi negotiis immersus, et future calamitatis oblitus: inanc ergo, « toras curas deponito, et conditionis mœsi horribilis recordationem admittito; quia mihi et tibi una est communis conditio, nisi quod me hesterno die, te vero hodie comprehendet: « Memor esto iudicii mei; » id est sententia a Deo severo iudica adversum me pro-

late, quam jam ejus voluntas cui nemo potest resistere, in me executione mandavit; quia eadem certissime adversum te prolata est, nisi quod vel ut emenderis, vel ob negligentiam tuam acinus puniaris, ad tempus breve differat. Recordare, obsecro, ad bonum tuum, misericordia tuae tibi quam mihi sors parata est; sed eidem te fragilis eam subjecit. Mortalis es, sicut et ego: igitur morioris. Luteum vas es, sicut et homine reliqui: igitur et confringaris. Viator es, qui quemadmodum et omnia caducis, ad finem tendis; ergo tandem moris umbra occupaberis. Non longam et prolixam astem tibi promittis: nam mors mihi accidit heri; tibi vero hodie, quanvis sis imparatus, adveniet. Est magna domina, qua universis mortalibus dominatur: et ideo experteri vult, et paratos mortales ac dispositos ad iter faciendum esse cupit, ipsa vero nullum expectat, sed destinato tempore sine ulla mora ad egrediendum vocat. Hoc autem tempus non longe distat, sed hodie est; quia sicut hodierna dies cunctissime transiet, et si longinquum videatur. Sed nunc audi iudicium meum, audi signifikationem teum ac conditionem meam, ut ex ea tuansus, conjectare. Ego quodam mortem certissimam, quin peccatum irrefragabiliter morti fui adjutus, certissimam, quia semper anceps fui et per tempore eram moriturus, et cuum genitor vareram ex divina ordinatione subiectus. Tangor mortem certissimam, atque certissimam imminicte, acutus, et quasi captiui a latrone, nec loqui prorsus valentes, nec testamentum condere, neque vocem ullam edere. Alii enim, verperi cubitum sani concedentes, ad manu non pervenerunt. Alii, a mensuris accumbentes, exsoriantur. Alii inter ambulandum et indumentum reperire sunt mortui. Alii, in balneo morientes, idem lavacrum pro epilophio ac sepulture habuerunt. Alii vero, dum nuptias celebrarent, in ipso thalamo nupciali subito atque inopinata abrupti sunt, et cedentes sibi vestimenta pro nuptiis paruant atque pro funere: successeruntque in locum tibicinum lamentantes, et in locum saltantibus atque tripudiantibus lugentes atque plorantes. »

24. IN REQUIE MORTUORUM REQUESCERE FAC MEMORIAM ET CONSOLARE ILLUM IN EXITU SPIRITUS SUE — Primo, Rabanus censet hic juberi ut retineatur in mente memoria defunctorum: « Monet, inquit, ut in transitu morituri, obliovione memoriæ ejus non tradat, sed in mente eam ad sui meliorationem continuo servet. »

Secundo, Lyranus per memoriam intelligit monumentum, vel mausoleum erigendum defuncto ad ejus memoriam, quale Simon Machabeus excepit patri suo Mathathiae, ac fratibus Iude et Jonathae, qui patriam armis fortiter propagaverant, ac pro ea gloriose occubuerant, I Machab. xiii, 17.

Tertio, Dionysius sic explicat, q. d. Memoriam morientis fige in requie, « quam anima electorum habent post hanc vitam, loquendo si de beatitudine eterna, ut dicit: « Portio mea, Domine, sit in terra viventium. »

Quarto, Hugo, q. d. In requie, id est in morte defunctorum opta ei, ut ipse ejusque memoria in pace requiescat, dicendo: « Requiescat in pace, » idemque pro eo sepius Deum per te et alios precare.

Quinto, idem Hugo, q. d. « In requie, » id est in transitu ad requiem, puta in morte, sicut ut moribundus mentem et memoriam abstracta ab curis terrenis, eamque figurat in vita eterna ad quam transit, ut in ea conquiescat. Verum haec omnia parere esset et huic loco incongrua palet ex antecedentibus, et ex Greco, qui habet: *In requie mortui fu quiescat memoria ejus*, id est, ut clare Tigrinus: *Cum quiescente defuncto depone memoria ejus*. Greco enim est, *παράνεμενος*, id est *fūt quiescent in te memoria ejus*, *παλι σεμνωματικός*, *παλι σεμνωματικός*.

Sensus ergo est, q. d. Memoria defunctorum vivos amicos solet magno dolore cruciare et vexare, ut nec nos, nec nota possint requiescere; sed tu, si sapi, fac ut hinc in te quiescas, sedando scilicet dolorem ex morte defunctorum conceptum. Scit enim ille per mortem requiescere a laboribus et curruim hujus vite; ita pariter dolor ex ejus morte conceptus in te conquiescat: regnique illi in pace, requiescat etiam apud te memoria ejus in pace, ut scilicet non te cruciet, non affligat, sed tantum servetur ad hoc, ut ejus amicitiam conserves, ejusque virtutes tibi imitandas propinas, ac pro eo oras. Est hoc tertium motivum, ad modicrandam tristitiam in morte defunctorum. Cum enim illi quiescas a luctu, cur tu indulges lacrimas? quis potius tu cum quiescente pariter conquisce, ac de ejus quiete gaude, eique congaude, unde Syrus verit: *Ei sicut deficit mortuus, ita deficit memoria illorum*.

Hunc sensum confirmat id quod sequitur: « Et consolare illum in exitu spiritus sui. » Ita Romana et cetera Biblia. Minus recte ergo Iansenius casus delendum est illum, ut sensus sit, q. d. « Consolari, » id est consolacionem accipere, in exitu et in morte illius, ut idem dicatur cum eo quod precessit: « Requiescere fac memoriam ejus. » Igitur legendi « illum, » sensus genuinus est, q. d. In morte defuncti depone memoriam ejus et crucianum; sed ante mortem dum agit animam, consolare illum, tum proponendo illi curruim plurimas et maximas hujus vite, a quibus eum mors instans liberabit, ac necessitatem mortis omnibus hominibus communem, atque beatam et eternam vitam, ad quam eum

mors transmittet; tum ostendendo te haec ipsa via fide et spe tibi impressisse, ideoque mortem eam patienter ferre, ac de ea consolacionem accipere; ut ipse tuo exemplo eamdem patienter ferat, ac de ea consolacionem tuam ultra accipiat; quia sepe moribundos magis craciat dolor et moror suorum, cum scilicet vident sua morte miserere, plorare et ejulare filios, vel parentes aut amicos, quam propria mors; cum ergo vident eos non dolere, sed consolacionem ex superiori vita, ad quam transeunt moribundi, concipere, etiam ipsi dolorem deponunt, et consolacionem concipiunt. Ita Lyranus, Hugo et alii, Hunc sensum insinuant Graeci quo habent: *Consolare te in illo*, id est de illo, et cum illo, *in exitu spiritus sui*. Est hebraismus: *Hebrei enim verba contactus tam mentalis, quale est consolari, quam corporis, constraintum cum ablative praecedente prepositione in: consolari ergo in illo id est quod consolari illum, vel consolari cum illo; ut te solando illum pariter consolari. Inter amicos enim solitum unius est solitum alterius. Et verbum consolari est commune, scilicet tam activum quam passivum; ac significat consolacionem dare et que ac accipere. Unde Syrus verit: Et consolare cum in exitu anima ejus.*

Addit Palacius animam defunctorum consolacionem accipere, si per angelos, aut alios hinc emigrantes intelligent parentes vel amicos consolacionem de sua morte accepisse; tristari vero et dolere, si illos intelligat illam assiduum lugere et plangere. Consolare, inquit, illum, id est si illo viventer, et adeo tristem videret, doleret plane, nec consolacionem acciperet, nisi ut prior consolacionem accepisset. Credo igitur defunctum jam quoque ob tuam tristitiam tristari: consolare ergo illum, consolacionem ipse recipiens in exitu spiritus ejus. Est hoc quartum argumentum, q. d. Parce luctu, si non causa tui, saltem causa morientis et defunctorum, ne eum hoc tuo luctu affligas, immo afflictio afflictionem addas et duplices.

Huc accedit Rabanus: « Monet, inquit, ut superes eum qui de hoc seculo migrare incipit, fidem corroboret, et spe confortet, quatenus in angustia ultimi temporis fide non deficit, sed spem suam Deo committat: quia qui bene certantibus fidei merito promisi premium, ipse sperantibus in se potens est semper in tribuere regnum. » Methodum adjuvandi morientes scripsi noster Polancus; Bellarminus et alii.

QUARTA PARS CAPITIS.

QUA DOCET SAPIENTIAM PARARI OTIO ET STUDIO, MECHANICAS VERO ARTES OCCUPARI NEGOTIO ET OPERA MANUALIA.

25. SAPIENTIAM SCRIBE IN TEMPORE VACUITATIS. — Ita passim legunt Biblia, Rabanus, Lycenius, Lycetus, Palacius ceterisque Interpretes,

S. Augustinus in Speculo. Verum corrigere cum Romanis et Gracis: *Sapientia scriba in tempore vacuitatis, scilicet comparanda est;*

deat utriusque lectionis sensus. Graece est : Σοφία τριπλάσιον : in θεωρίᾳ σχόλιον, quod Complutensia et Romana vertunt : *Sapiencia scribit in opportunitate etiū vel scholē*. Schola enim est vox Graeca significans otium : inde scolā vocatur litterarum ludus, & σχολή, id est σχολή, quod studiosi easteris rebus omissois unius scientiae vacare debeant : schola ergo est otium litterarum. Quare parergum et amusum est illud Lyriani : *Sapientiam scribē in tempore vacuitatis, id est, ait, cum stomacho es jejunio et a cibis vacuo ; tunc enim magis viget intellectus. Aut in tempore vacuitatis, id est paupertatis; nam, ut ait Secundus philosophus : Paupertas est scientiae repertrix. Verum nil tale significat Graecum σχόλη. Unde Tigurina : *Litterata sapientia per opportunitatem otii queritur*; Syrus : *Sapientia scribit illi sapientiam, sollicit per otium et otiosum stadium sapientiam. Scribe enim apud Judeos erant litterati et doctores, qui sacris Litteris describendis, volvendis, meditandis, explicantis, commentandis tum vōce, tum scripto insudabant.**

Sensus ergo est, q. d. Sapientia doctoris S. Scripturæ, vel sapientia cuiusque in tempore otii litterarii, quo ab aliis negotiis vacat, quererenda et comparanda est, tum quia vasta est, deoque exigit tempus integrum; tum quia profunda est, ideoque possit totam mentis attentionem. Nam, ut ille ait :

Pluribus intentus minor est ad singula sensus, presertim, quia mens hominis valde limitata est et angusta; tum quia scriba, id est doctor vel scriptor sapientiae, intemperie requirit sapientiam, ut velut sol radios sapientiae sua in omnes auditores vel lectores spargat; quare totus ei intendat oportet. Unde illud :

Carmen accessus scribentis et otia querunt.

Ita S. Isidorus, lib. II *Sentent. cap. i* : « Nullus, ait, sapientiam Dei recipit, nisi qui se ab omni astrahere actionum cura contendit. Unde et scriptum est : Sapientia scribe in tempore otii, et qui minoratur actu, ipse percipiet eum. »

Portio huius sapientiae otium non est otiosum, sed neglegiosum : negotiator enim in exercenda omni virtute, S. Gregorius Nazianzenus, ad S. Basiliū epist. 36 inter epistolās S. Basiliī : « Mihi vero, inquit, maximum negotium est ipsum otium. Usque adeo ad otiosam habeat tranquillitatem confido, quasi omnibus lex quedam de ista magnanimitate late putetur. » Et alius : « Sapientia suum duxat agit negotium; circa exteris ergo et cetera pūrum illi est otium. »

Quocum Diogenes Cynicus substanūscholam Euclidis, quasi minus utilia doceret, aiebat eam non esse σχόλη, sed γένος, id est *bilem et modestiam* parere, teste Laertio lib. VI, cap. i. Praelarius S. Bernardus, lib. II *De Consid. ad Eugen.* cap. xiii : « Si recte, inquit, Sapiens hortatur sa-

pientiam in otio scribi; cavendum et in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nigrorum, novera virtutem. » Idem, serm. 85 in *Cont.* : « Cognata virtus, ait, sapientiae est. Quidecum virtus elaborat, sapientia fructus, et quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus excusat. Sapientiam scribe in otio, ait Sapiens; ergo sapientiae otia negotia sunt, et eo gressus sapientia, quo exercitatio in genere σχόλη, et regione virtus exercitatio clara est, eoque probatur, quo officiosior; et si quis sapientiam virtutis amorem definierit, non a vero deviare videbitur. Ubi autem amor est, labor non est, sed saper; et forte sapientia a sapore denominatur, quod viri accedens quodam velut condimento sapidam facit, que per se insulsa quodam modo et aspera sanctificatur. »

Exercebit a hac sententia et regulā, nisi quis adeo sit expeditus et efficeax, tantique cerebri et spiritus, ut plura animo complecti possit. Unde S. Bernardus, lib. II *De Consid. ad Eugen.* cap. ix : « Non defuere, ait, Romanī Pontifices qui sibi otia inter maxima negotia inventaverunt. Obsidio urbi, et barbaricus ensis civium cervicibus immiscebatur, numquid istud terruit B. Papam Gregorium, quo minus sapientiam scriberet in otio? Eo tempore temporis (quod ex ejus prefatione liquet) obscurissimam et extrempam partem Euachielis tam diligenter quam eleganter exposuit. » Sic et Moses in deserto regens, lmo inserviens, susique legibus et ceremoniis formans Ecclesiā et rem publicam Hebreorum, conscripsit Pentateuchum. Sed tamen idem S. Gregorius ibidem profitetur negotia publica sibi minorem stadium sapientiae, ac impedimento esse non tantum sapientiae vacet, quantum optaret. Unde ultima homilia in *Ezech.*, deploras calamitatis Italie illustrata a Gothis : « Jam cogor, inquit, linguam ab expositione refinebam; quia teedit animam meam vita mea. Jam nullus in me studium sacri eloqui requirat, quia versa est in luctum diuersi et organum meum in vocem flentum. » Studium enim sapientiae requirit mentis quietem: quare inter arma silent libri, nec Mariam fert Mernera.

Ideas Gregorius inconsolabiliter inget se a monasterio abruptum ad pontificatum, quod ab otio sapientiae avulsum esset ad negotia Ecclesie. Audi eum, lib. I *Dialog.* cap. i : « Moror, inquit, quem quotidie patior, et semper mihi per usum vetus est, et per augmentum novus. Intellexi quippe animus meus, occupationis suis pulsatus vulnus, memini qualis aliquando in monasterio fui, quomodo ei labentia cuncta subter erant, quantum rebus omnibus quae voluntur eminabat; quod nulla nisi celestis cogitare conseruaret, quod etiam retentus corpore, ipsa jam carnis claustra contemplatione transibat; quod mortem quoque, que pene cunctis ponet est, videbatur ut ingressum vite, et laboris sui premium amaret.

At nunc, ex occasione cure pastoralis, secularium hominum negotia patitur, et post tam pulchram quietis sua speciem, terreni actus pulvere fodatur. Cumque se pro condescensione multorum ad exteriora sparserit, etiam cum interiora appetit, ad haec procul dubio minor reddit. Perpendo itaque quid tolero, perpendo quid amisi. Dumque infuso illud quod perdidi, fit hoc gravissimum porto. Ecce etenim nunc magni maris fluctibus quatuor, atque in navi mentis tempestatis validis procellis illidetur. Et cum prioris statutum recolo, quasi post terram rediit, omnis viso littore suspirio. »

Mystice Hugo : Studium sapientiae, inquit, est studium vite contemplative; hic enim requirit otium, et mentem vacuum ab omni cogitatione et cura terrena, maxime carnali. Nam, ut ait Rabanus : Qui concupiscentias carnis et voluptatisibus secundi servire desisit, ille Scripturam intende meditando; superne contemplationis nutrere gaudet. Unde hinc opponens vitam activam aratorum, fabrorum, etc., subdit: « Qui tenet aratum, etc. Sapientiae ergo otio vacat Magdalena sedens secus pedes Jesu, ejusque verba audiens et meditans, quae proinde audit ab eodem : Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea. » Actionis negotio vacat Martha, quae proinde subinde turbatur et murmurat. Unde audit a Christo : « Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima; porro unum est necessarium, » *Lucas* x, 41. Beati ergo qui agunt Mattheam operantem, officiosum, sollicitam : beatiores qui agunt Magdalenan ponentem, amantes et contemplantes. Huc facit proverbium Arabicum, *Centur.* i, num. 9 : « Obstre quinque fenestras, ut luceat domus, et habians eam; hoc est, obstre vel coerce quinque sensus corporis, ut luceat anima tua in luce vite. » Sicut enim ut lux quae in domo est, v. g. fax vel candela, luceat, obstruendas sunt fenestrae, ne ingrediatur lux major solis (quia lux major offuscat minimum) : sic pariter ut mens hominis, quae quasi lux in corpore a Deo est collocata, intendat sapientiam, et cognitioni tam sui quam Dei, obturandi sunt sensus corporis, per quos in res mundanas et illecebras diffunditur, dispersur, a se ab evanescit.

Praelate S. Basilis, in *Institut.* cap. ii : « Quod si maris, inquit, Mariam Magdalena imitari, que, spreto corporis obsequio, altius in rerum divinarum contemplationem ascendit, legitimate, et, ut per est, vere negotium tractato, corporis curam abiesto, agriculturam deserito, apparatus etiam epularum et obsorum aspiraverat, et ad Domini pedes assideto, et que illi dicta auscultato, ut arcana divinitatis participes efficiare; siquidem officiis iis que corpori impenduntur, potior est dogmatum Christi contemplatio. » Et S. Gregorius, lib. XXVI *Moral.* : « Locus, electatio vite presen-

qui cessat ab opere legendi, studendi, meditandi, non fiet sapiens; otium enim litterarium est quidem otium ab opere manus, sed non ab opere mentis; imo studere et meditari assidue, summus mentis est labor ac negotium; tum quin studium sapientie vera et practice requirit, non nudam ejus speculationem, sed et operationem ac praxim virulum; ut dixit S. Bernardus paulo ante citatas. Vatalibus vero verit: *Qui negotiis suis opprimitur, non parabit sapientiam*, qui sensus respondet nostro Vulgate: *Grecorum enim οὐρανοὶ significavit quoque eum qui minuitur, iuxter filiū, succumbit, opprimitur, κατέληται, id est opere et negotio.*

Praedare S. Augustinus, lib. XIX *De Civit. Dei*, cap. xiv: « Otium sanctum, ait, querit charitas veritatis, negotium justum suscipit necessitas charitatis. Quam sarcinam si nullus imponit, perplendie atque intuenda vacandum est veritati. Si autem imponitur, suscipienda est proper charitatis necessitatibus. Sed nec si omni modo veritatis electio desiderata est, ne subtrahatur illa caritas, et opprimat ista necessitas. » Quia et Plato, in *Hippii Majore*, docet sapientem sibi imprimis sapere oportere, ideoque prisos sapientes a rerum civilium administratione abstineat.

Denique S. Bernardus, serm. 23 in *Cant.*: « In hoc arcam, ait, et in hoc sanctuarium Dei, si quem forte vestrum aliquis hora sic rapi et sic abscondi configurari, ut minime avocet, aut perturbet vel sensus egens, vel cura pungens, vel culpa mordens, vel ea certe que diffilios ambo irruentia imaginum corporarephanasmatam; poterit quidem, cum ad nos redierit, gloriar et dicere: introduxi me rex in cubicularium suum. » Ubi quatuor contemplacionis impendimenta nota: *primum* est sensus egens, qualis est in ego, praesertim qui cerebro laborat; *secundum* est cura pungens; *tertium*, culpa mordens, qualis est in peccator vel serpuloso; *quartum*, phantasmatam irruentia. Qui ergo his quatuor hinc, hic aptus est ad contemplationem. Vide dicta Osee n. 44.

Qua ita legendum cum Romanis et Graecis, non quia ut legunt multi) SAPIENTIA REPLEBITUR. — Passim Latinis haec verba referunt ad id quod processit; unde post haec verba ponunt hypocodon, ut sensus sit, q. d. Qui minuit negotia et occupationes temporales, ne percipiet sapientiam, nec tantum percipiet, sed et replebitur illa, ut tota eius mens illa planeque imbutatur et repletatur. Ita Palacius. Verum Biblia Latina Romae emendata, Graeca Rabanus et Jansenius haec verba referunt ad sequentia: ac Graeci et Jansenius legunt per notam interrogacionis, hoc modo: *Quia sapientia replebitur qui tenet aratum? etc.* Quae lectio sane commodissima et planissima est: probat enim sapientiam comparandam in otio, a contrario; quia scilicet agricole, fabri coelestique opifices qui toti sunt in negotiis et operibus ex-

ternis, non possunt vacare sapientie. Sic quoque legit et intelligit Theophylactus, qui floruit anno Christi 900, scribens ad cap. xiv *Lucas*: « Circa terrena occupatus, inquit, non vult spirituali causa particeps esse. Dicit enim Sapientia: in quo erit sapiens qui tenet aratum? »

Iudeus plane significat Grecum τὸν οὐρανόν, id est quid, vel in quo, vel quia pacto, sapientia videntur qui tenet aratum, etc. Quanquam Noster videtur legisse τὸν οὐρανόν, id est quia sapientia replebitur, assertive, idque sensu quoque validus accommodo, ut mox exponam. Graeco consenit Syrus: *Quis enim, ait, sapiens erat tenens aratum? cum lobus conversatur, et boves ducit, et narrationes ejus cum vitulis, et cor ejus meditatur porci salutis sue, et vigilus ejus est ad comprehendimus opus suum. Porci in agro dicunt terra elata, Ila Varro, lib. I *De rustica*, cap. xxix: « Quid, ait, est inter duos silicos elata terra, porci disiunt, quod ea seger frumentum porrigit. » Et Columella, lib. II, cap. iv: « Liras, inquit, rusticis vocant porcas, cum sic aratum est, ut inter duos silicos latius distantes, medius cumulus stetam secundum frumentis praebeat. »*

Nota: In sequentibus usque ad finem capituli recensent negotia, occupationes et opera agricolarum, fabrorum, figurorum ceterorumque opifum mechanicorum; idque tribus de causis. *Primum* et *potissimum* est, ut probet sapientiam querendam in otio, non in negotio, ut jam dixi. Unde conciliens vers. 38, ait: « Super sellar judicet non sedebunt, et testamentum iudicet non intelligent, neque palam facient disciplinam et iudicium. »

Secunda, ut insinuet in hisce artibus mechanicis, esto non sit vera sapientia, in iis tamen esse umbram, imo derivationem et partipium quodam sapientiam: opifices enim in suis opificiis sapientes sunt, et sapienter operantur. Unde recentissimi omnibus vers. 35, subdit: « Et uniusquisque in arte sua sapiens est. » Hinc de Beseleli opificis tabernaculi ait Deus, *Ezodi* xxxi, 2: « Implevi eum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excoquendam quidquid fabrefaci potest ex auro et argento et aere, » etc. Nam, ut ait Vegetius, lib. II, cap. xxiv: « Antiqua est prudens sententia, omnes artes in meditando consistere. »

Tertia, ut ostendat eas dirigendas esse a sapientia, tum quia regimen et speculator dirigit praxim. Ad bonum enim statum civitatis, ait Lazarus, requirunt sollicitudo magistratus, ut procurent diversos artifices in artibus suis, sine quorum usu non posset stare civitas, ut carpentarius, latomos, pannificos, etc., tum quia sapientia docet cognitionem et amorem Dei legi, conjungendam esse cum praxi mechanica, ut utiliter sit, ducaturque operantem ad salutem et felicitatem. Unde versus ultimo ait: « Deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam

et conquientes in lege Altissimi. » Id insinuant Romanii et Rabanus, ac omnes latini Bibliorum codices, qui haec omnia legunt assertive, seu nota interrogativa, q. d. Haec sapientia per sapientium doctorum instructionem participative replebantur quoque agricole, fabri, figuli coelestique mechanici, quisque suo ordine, modo et gradu.

Sic et cap. xxxv, vers. 6 et 40, dixit sapientiam Dei se extenderet ad fabricam et regimen colorum, aquarum, terre et totius universi. Quin et Plato in *Alethide*, docet sapientiam esse fundamentum *δικαιοσύνης*, id est *bonae operationis*. Idem in *Theoge*: « Sapientia, inquit, agricole sapientium commercio. Sapientum tyramni sapientium commercio. Sapientum coet sapientium commercio. Sapiti luctator sapientium commercio. » Additique sapientium regere omnes artes conneque genus hominum.

Porro Siracides, inter mechanicos, primos potius agricultores, tum quia eorum officium et exercitium antiquissimum est, utpote ab origine mundi institutum a Deo. Adnam enim a Deo positus fuit in paradiso, ut operaretur et custodiret illum, *Genes. n. 15*; tum quia agricultores in republica maiorum necessarii sunt; hi enim sua segete, pecunias et pecudibus sustentant urbes et regna. Unde Aristoteles, lib. I *Econom.* II: « Agricultura, inquit, est maxime naturalis et justa. Prodest etiam haec plurimum ad fortitudinem; non enim sicut viles artium corpora enervat, sed talia facit ut et sub dio consistere, et tolerare laborem valeat, et adversus hostes pericula capessere. » Idem, lib. VI *Polit.* cap. IV: « Optimus populus, inquit, ille est qui ex agricultori constat. Cum enim illis laborandum sit circa vicuum, operibus distinguuntur suis, et aliena non appetunt; dulcissime illis est opus facere, quam in republica versari. » Et inferioris: « Post agricolarum multitudinem, optimus est populus ubi pastores sunt, et vivunt ex animalibus. » Vide Ciceronem, lib. *De Senectute*, et ea que de agricultura bonis annotavi, *Genes. n. 15*, et *Genes. ix. 20*. Ignotus de agricultis sit statutus Siracides, sicut eorum officium, studium et occupationem describit, imo agricultorum ita pingit:

28. QUI TENET ARATRUM, ET QUI GLORIATOR IN JACULO, STIMULO BOVES AGITAT, ET CONVERSATOR IN OPERIBUS EORUM, ET ENARRATOR EJUS IN FILIIS TAURORUM. — Pro in jaculo, stimulo, grece est τὸν οὐρανόν, id est in hasta, vel fuste stimuli, id est in hasta vel jaculo, in cuius cuspidi est stimulus, quo boves ad velociter incedendum agriculta pungit et stimulat, ut videamus Romanos et per totam Italiam fieri: « Enarratio, » id est cogitatio et sermo, « ejus » est de « filiis taurorum, » id est de vitulis, vacuis et bovis, eorumque sobole, fatura, multitudine, magnitudine et fructu. Pro conversatore Noster legit ἀναρρήσεως; jam legit ἀναρρήσεως, id est nutritus. Unde Tigurina verit: *Qui tenet aratum, qui insignis hastuli stimuli boves agit,*

qui versatur in operibus eorum, et qui taurorum progeniem assidue predicit.

Mytice, Rabanus per agricolam accipit rectorem et doctorem: « Nam qui tenet, inquit, doctoris officium, et colere debet vomere Evangelico corda hominum, gloriatur in jaculo divinorum testimoniorum, seminat verbum Dei stimulo exhortationis, agitat brutos quatenus non segniter vivant, sed fortiter in bonis operibus converseruntur. Superhos quoque predicationis sermones castigat, et disciplina evangelica donat, ut non vacent olio, sed carnem suam macerantes, et desideria carnalia in se mortificantes, et vita omnia a se extirpare festinent, et virtutes spirituales pro eius plantare certent. Quod autem per boum et taurorum excitationem, vigilius dicit pastoris esse in sagina vaccarum, ostendit boni rectoris esse officium, ut utrinque sexus curam habeat, et predictions studio eos pascat, alat et nutratur. »

27. COR SUUM DABIT AD VERSANDOS SULCOS, ET VIGILIA EIUS IN SAGINA VACCARUM. — Graece διαμάντιον, id est juvenarium, q. d. Arator et agriculta tota corda suo, tota mente et animo suo attendit et intendit arandas et sulcanda terra, et « vigilia, » id est vigilans studium, « ejus » est « in sagina vaccarum, » ut scilicet eas alat, pascat, impinguat; tum et copiose dent lac, butyrum et caseum; tum ut insignes vitulos procerent; tum ut fortis sint ad trahendum aratum, vel jugum, cum opus est. Unde ad hoc mane cito surgit, et vespero sero incubat, totus huile rei intentus et invigilans, ut se quoque alat. Pro in sagina greco est τὸν οὐρανόν, id est in fenum, sive, in pubula vaccarum. Unde Tigurina: *Nam is ducendis sulcis intendit animum, et in pubulis vaccarum conscientis vigiliat.*

Nota: *Tu cor suum dabit*, etc. Siracides repetit post opera singulorum opificum, ut significet cui rei quisque cor suum applicet, cui studiat et intendit.

Porro sapientum agricultandi precepta tradit Plinius, lib. XVIII, cap. xix: « In arando, inquit, magnopere servandum est Catonis oraculum. Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercore. Sulco vario ne ares. Tempestive ares. Tepidi oribus locis a bruma prosciundi arva operari, frigidioribus ab aquino nocte. Et matutius sicca regione quam hemicida; matutius dense terra quam soluta, pingui quam macra. » Vide ipsum Catonem et Varronem, *De Re rustica*, que omnia facile est mystice accommodare agriculturae anima.

28. SIC OMNIS FABER ET ARCHITECTUS, QUI NOCTEM TANQUAM DIEM TRANSGIT, QUI SCULPTI SIGNACULA SCULPTILIA, ET ASSUDITAS EIUS VARIAT PICTURAM: COR SUUM DABIT IN SIMILITUDINEM VICTURA, ET VICE VERA SUA PERFICIET OPUS. — Pro sic referunt ad « sapientia replebitur; quod processit vers. 20, tum

ad *cor suum dabit*, etc., quod sequitur, ut jam monui. Ab agricultis transit ad fabros, quia hi inter artes et artifices mechanicos secundum locum tenent. Et quia fabrorum varie sunt species, insipi a sculptore. Hunc vocat *architectum*, non edificem, qui scilicet presul fabricae, eamque dirigit, sed qui magister sit operis scalpendi et scalpendi, quique monogrammata (quas vulgo *planetas vocant*) excoxit agit, ad quorum normam opus per se et suos ministros interdui perficiat. Hic igitur noctem vigiliando, ut jam dicta excoxit, disponat et ordinet, « tanguam diem transigit. » Hic deinde « sculptil signacula, » ita legendum eum Romanis, et Grecis, non signacula, ut legit Palaeus *sculptilia*, id est signacula et sigilla excupsta, greci γραμματα σφραγιδες, id est *sculpturas*, vel *celaturas* signaculorum vel *signorum*, id est similes illis quae flunt ut signacula vel *sigillis*, ut verit Tigrina. In signis enim clara cernitur artis celatoria et sculptoris; nam *πλαστη* vocatur quevis sculptura et celatura. Thema enim *πλαστη* id est *quod scapo, rado, polio, calo, insculpo. Unde anaglypha vocant celatura esparsa, nou levies, ubi partes sunt inaequales, et haec illis eminentibus: de quibus Plinius, lib. XXXII, xi: « Nunc, inquit, anaglypha in asperitateque excisa circa linearum picturas quatenus. »*

ET ASSIDUITAS EIUS VARIA PICTURAM, — id est assidua eius cura, labor et operatio in eo sita est, ut variis formis et figuris excupstal. *Picturam* enim hic vocat sculpturam, per catachresin, quia quod pictor pinxit in tabula, huc sculptor pingit et fingit in lapide, auro, argento, etc. Pro *picturam* enim gracie est *τεχνη*, id est *varietatem*, puta variis hominum, animalium et rerum imaginibus et figuris. Legit interpres *τεχνη*, id est *assiduitas*, et *perseverantia* in opero ab spem luci: *Complutensia legunt τεχνη*, id est *instantia*, hoc est instans et continuus labor.

COR SUUM DABIT IN SIMILITUDINEM PICTURE (q. d. Totus intentus est ut imitetur picturam, et instar pictoris variis hominum, animalium, arborum, herbarum, etc., species et formas excupstal. Pro *pictura* grecia est *τεχνη*, id est *descriptionis*, sive *effectionis* et *etfornationis* animalium, quia plingere solent pictores, et sculptores. Et *vigilia sua perficit opus*, — id est *vigilius suus* et *sabore perficit opus*, v. g. statuam quam sculptor, q. d. Tota eius sapientia sita est, non in legenda et meditanda S. Scriptura rebusque divinis, sed ut suum opus sculptile pulchre varieque sculptat et efformet. Unde clare verit Tigrina: *Idem nos est fabri et architecti, qui simili studio traducit noctem diem; qui signillorum in modum scalpant celaturas, et qui variis annuntiant emblematis, in imitatione pictura animalium quoque occupant, et opere perficiendo invigilant*. Sic et *Syrus*.

Porro celatura, sive *sculptoria artis elegantia*

et dignitas ex eo patet, quod celum et celatum speciem referat. Celum enim sideribus quasi celatum et celatum est, indeque dictum est celum, aut Sipontinus et Alius apud Varro, lib. IV *De Lingua Latina*; hoc Verro celum dici potest a Greco ουρανος, id est *cavum*, eo quod concavum sit. Amplitudo vero artis sculptorie est *ingens*; sculptura enim est et dictum celatura, quam in auro, argento, ore, ferro, ligno, ebore, marmore, vitro, gemmis opera nostra efficit. De antiquitate et usu scalpendi marmo, vide Plinius, lib. XXXVI, cap. v, ubi asserti artis hujus originem cum Olympiadum origine cepisse, que fuit in fine regni Orie regis Iuda, scilicet 23 annis ante Romanam conditam. Vide Tabulam Chronologicam quam prefigi Genesi.

Mystice, Rabanus: « Quid per fabrum hunc, inquit, et architectum, qui studiose nocte dieque in opere suo laborat, ut signacula sculpta, et hominis imaginem arte gemmaria formet, nisi predicatores sancti insinuantur, qui omni tempore aut docendo, aut exhortando, aut bona exempla ostendendo, auditores suos instituunt, quatenus interioris hominis virtutem efficiant, et ad conditoris sui imaginem animam humanam reformant? An non ille faber et architectus strenuus in artis sua fuit, qui in epistola suis ita scriptis, dicens: *Dei enim sumus adiutores*; *Dei agricultura estis*; *Dei aedificatio estis*, secundum gratiam Dei, que data est mihi, ut sapientia architectus fundamentum posui; alius autem speradeficit, unusquisque autem videat quomodo superadeficit? I Cor. iii, x. Et alibi: *Filioli, inquit, mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*, Galat. iv, 19. Et in alio loco: *Renovamini, si, spiritu mentis vestra, et induite novum hominem*, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis, Ephes. iv, 23. Et item: *Este ergo imitatores Dei*, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, Ephes. v, 1. Et rursus: *Nolite (inquit) contristare Spiritum Sanctum Dei*, in quo signati estis in die redemptiōis, et reliqua. Quot enim species virtutum sunt, tot operations bonas et documenta doctores sancti in mentibus electorum et conversatione exprimere satagent; ut sint sancti et corpore et spiritu, dicentes cum Apostolo: *Ipse autem Deus pacis sanctificat vos per omnia*, ut integer vesler spiritus et anima et corpus, sine querela in adorandum Domini nostri Jesu Christi serventur, I Thess. v, 23.

Rursus sancti sunt in anima sua et proximum fabri virtutum, ut in ea expingant heroicā facta patrum; quare instar pictorum eadem credo intuentur, legunt et relegunt, ut eadem sibi imprimant et insculpent. Unde S. Basilus, epist. ad Gregor. Theolog.: « Sicut pictores, inquit, ubique quando imaginem ex imagine pingunt, idem ad exemplar respicientes, characterem ad suum opificium inde transferre conantur; ita

operet eum qui studet seipsum omnibus virtutis partibus perfectum reddere, sanctorum virtus vel simularia quedam viva et efficacia respicere, illorumque bona opera per imitationem sua facere. » Sans experientia didici, nihil fere efficacius esse ad virtutem omnem, quam cerebro legit Vitas Sanctorum, easque serio meditari. Experiens, et res ipsa disces magno tuo fructu.

29, 30 et 31. *Sic FABER FERRARIUS SEDENS JESTA INCIDENS, ET CONSIDERANS OPUS FERRI, VAPOR IGNIS URET CARNES EIUS, ET IN CALORE FORNACIS CONCERTANS. VON MALLEO INNOVAT AUREM HAUS, ET CONTRA MILITIDUTINEM VASIS OCULUS EIUS. COR SUUM DABIT IN CONSUMATIONE OPERUM, ET VIGILIA SUA ORNABIT IN PERFECTIONEM.* — Tē sic refer rursus hunc ad *sculptori replebitur*, quod praeceps vers. 16, tum ad *cor suum dabit*, quod sequitur.

A sculptore translatis fabrum ferrarium, sub quo a pari vel simili intelligi aurifabrum, argentiarium, ærarium (et hinc proprie significat Gramcum γραμματα) plumbarium, stannarium ceterosque similes. Fabri enim nomen generale est et amplius, ut potest a *faciendo dictum*; quare ad plurimas artes pertinet, et pro ratione materie adiuncte ad hanc vel illam speciem determinatur. « Faber » igitur est omnis artifex, qui labore corporis aliquod artificium facit; sive qui e quavis materia aliquid facit et fabricat, excepto gypso, argilla, cera et similibus; hi enim plastice dicuntur, sive ficiuli, quos proinde fabris subiungit et componit Siracides vers. seq.

Fabros igitur hic ita graphicè pingit, ut Poëta summum Vulcanum, de quo mox. Ubi nota: Totus versus 29 et 30 pendent a versu 31: « *Cor suum dabit* » etc., q. d. Sicut agriculta totum suum cor applicat agricultura, sculptor sculpture, sic et faber suae artis fabrili; ac profinde non habet omnium nec animalium, ut intendat studio sapientiae.

Porro Plinius primos fabros ferrarios censem fuisse Cyclopes (qui cum suo Vulcano vixerint tempore Iose, teste S. Augustino, lib. XVIII *De Civitate Dei*, cap. xxi); sic enim ait, lib. VII, cap. lvi: « Fabricam ferrarium inventore Cyclopes. Figilans Corubens Atheneus, hū iis orbem Anchæaris Seythes. Fabricam materialiam Eudalus, et in eis serratis, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, icth, ocellam; normam autem, et libellum, et tornum, et clavem Theodorus Samius. » Plinio suffragatur Plato in *Cicerio*: « Sagittandi, inquit, medicandi et vaticinandi peritiam Apollo inventit, Musæ musicam, Vulcanus fabrilem aratum, Minerva texendi artificium: Jupiter deorum et hominum gubernandæ rationem inventit. » Verum et Scripturis liquet ejus inventorem fuisse antiquorem, adeoque ante diluvium, nimis Rubal-Cain, « qui fuit malator et faber in cuncta opera eris et ferri, » Genes. iv, 22.

Igitur fabrum ita describit Siracides: *Primo*, inquit, « sedet juxta incudem. » Juxta eam enim

sedet magister operis, forcipibus tenens versansque ferrum, vel ex eo vas faciendum supra incudem, ut a ministris mallo feriatur et efformetur ad ejus libitum.

Secunda, « considerat opus ferri: » ejus enim est considerare ubi, quomodo et quantum opus ferri et percuti debeat, ut vas efformetur tali quale ipse cupit. Graece est, καταβάλλειν, ἀρχή αὐθέντη, quod Romana vertunt, addiscens pigrum (tardo, lenio) ferro; aliis, contemplans rude ferrum. Verum Noster cum Complutensibus pro τεχνη legit τεχνη, id est opus ferri. Sic et Tigrina: *Intentus*, id, *opert ferri*.

Tertia, « vapor ignis uret carnes ejus. » Pre uret graece est τεχνη, id est liquefact; Tigrina, exsiccabit; Romana legunt τεχνη, id est durabit.

Hinc Vulcanus fabrorum et armorum Deus ab antiquis putatus est; quo significatur ignis. Dicitur enim Vulcanus, ait Isidorus, quasi *Vulcanus*, quod canus per aera volet. Volat enim flamma, cum de rubibus nascitur in fulgetris, et candida est. Hinc et Mulciber appellatur, quod ferrum mulcet. Fingunt enim Poëtae hunc fuisse deum, et Jovis ex Junone filium, qui faber Jovi fulmina contra gigantes fabricavit. Hinc Vulcani insula appellatur. Hinc et Vulcanus pro ipso igne sumitur, sive Pallax pro litteris, ut cum dicitur ardens *Vulcanus*, et *spargere Vulcanum tecitis*, id est straceantem tecis. Omneque Vulcanus a Poëtae vocatur *deus ignipotens*; « quia fabri viognis forrum, et omniaque metalla durissima liquantur, domant, fleetant, et in omnes formas et figuris dividuntur. Ita Virgilinus, lib. VIII *Æneid*:

.... Ignipolens celo descadit ab alto.
Ferrum exercetans vasto Cyclopes in auro,
Brotesque Stropesque et nudus membra Pyrene.

Quin et Prudentius:

Ipse ignis, qui nostra servit ad usum,
Vulcanus perhibet, etc., et regnare caminis
Ferit, et *Æolis* summus faber esse, vel *Ætna*.

Et S. Augustinus, lib. VII *De Civitate Dei*, cap. xvi: « Vulcanum, inquit, vorat ignem mundi. » Idem, lib. XX *Contra Faustum*, cap. ix, tradit pingi « Vulcanum claudum, » quia ignis terreri motus ejusmodi est, « quia scilicet ignis noster nunquam reclus est, sed incurvus et quasi claudicans. Idem, in *Psalm. cxiii*, concil. 2, doceat gentiles per deorum simulacula significasse quantu[m] elementa, scilicet Tellure terram, Neptuno mare, Junone aeren, Vulcano ignem.

Quarto, « et in calore fornacis concertatur, » id est conficiatur; graece, διαπλαγησαι, id est, ut Complutensia, pugnabit; Romana, et in calore fornacis concertari; Tigrina, cum astu fornacis conficiatur, q. d. Faber certat contra ignis calorrem, et contra ferri duritatem, ut illud ignat, ignitumque cerebris malloorum istibus flectat, moliat, et in vas placitum efformet. Unde Syrus

verit: *Flammæ ignis rimæ efficiunt in carne ejus, et uritur catoe ignis.*

Quinto: vox mallei innovat (aliqui legunt *intonat*) grecæ *παντες*, id est *innovabit a urem ejus*, hoc est novis et repetitis malleorum ictibus et sonitus pulsabit et feriet aurem ejus. Unde aliqui vertunt: *Nove obtundit auren ejus*; Tigrina: *Cretro feriente aures ejus mallei sonata*. Et plane mirum est, ait Palacius, quām miro ordine fabri mallei ferrum ignitum percutiant, dissimilibus ex eo assidue ignis scintillis, qualesque sonitus similes semper et certos, qualiterque continent fabricem edant.

Sexto: contra similitudinem vasis oculi ejus. Similitudinem vocat exemplar et typum, q. d. Faber sepius respectio exemplar, idea et typum vasis formandi, quem contra, grecæ *παντες*, id est coram vel ante, se habet, ut juxta illud vas efformet, etique illud adaptet. Unde Tigrina verit: *Oculos suos ad conformandum instrumentum defigens; ali: In exemplum quod ex adverso, oculi ejus intenti sunt*; Syrus: *Serendum artem flectet manus suas, et ad typum operis sui intendit oculi ejus*.

Denique *cor suum dabit in consummationem operum*, ut scilicet ea omnime consummet et perficiat; et *vigilia sua*, id est vigilia sua cura, labore et maledictione assidua, «ornabit» vas in perfectionem. Grecæ, int̄ *παντες*, id est ad perfectionem, ut scilicet illud per omnia perfectum efficiat. Quare Complutensis et alii perperam legunt, *ut imperfectionem*, id est vas imperfectum. Clare Tigrina: *Animum ad opus absolvendum applicat, et ad idem excubat exacte potendum*; ali: *Cor sum applicat ad perfectionem operum, et vigilia ipsius de ornandis illis post perfectionem*. Hisce omnibus significatur mira intentio et constantia fabri qui contra ignem et ferrum pugnare non cessat, sed quasi lento et continuo igni utri et assari se permittit, ac malleorum ictibus aures obtundi sibi sinat, adeo ut sepe auditum perdat et surdus fiat, donec ferrum in eam formam quam mente destinavit flectat, ex eoque vas destinatum efficiat, ac proinde insinuat omni speculacioni et studio sapientie non posse vacare, nec intendere, quia totus intendit sua secudi et ferro.

Mystice, hoc fabri exemplo docemur nil esse tan. durum, tan asperum et ardum, quod non constans labor evincat; ac proinde nullum vitium esse tam inolutum, quod non perinxas cura exstirpet. Si ergo tanta constantia labores in edomanda passionis tua, quantum adhibet faber in edomando ferro, utique illam flectes et perdomabis, presertim accedente vi ignis, id est, amoris et charitatis. Unde Rabanus: *Per fabrum ferrarium, inquit, idem qui in architecto, hoc est,ordo sanctorum predicatorum, exprimitur, qui iuxta incident, hoc est iuxta durum presentis vita labore, sedens, arma spiritualia, documenta*

videbilec divina, scribendo atque docendo fabricat, quatenus contra hostis antiqui tentamenta suis fortiter dimicare doceat, et hereticorum atque philosophorum sectas perversas devitare, atque persecutorum minas contempnere faciat. Hujus ergo fabri carnes, hoc est corpus, vapor ignis et calor fornaci ariet, cum tribulatio et persecutio mundi eum fatigare non desistit. Vox mallei innovavit aures ejus, cum edicta principum terrem tormentorum non cessant impigerere sensibus illius; at ipsa cor suum dabit, ut consummet opus officii sui; et vigilias solerter ut ad hunc impedire, ut vasa electarum animalium ad scientie et virtutum perfectionem perducat. Unde Paulus Apostolus horum armorum precipuis fabricator, quibusdam suis auditoribus ita scribens ait: *Confortamini in Domino et in potentia virtutis ejus. Induite vos arma Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quia non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et postestates, adversus mundi rectes et tenebrarum harum, contra spiritualia nequitatem in celestibus. Propterea accipite armorum Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.*

Vide multiplices sacrorum malleorum ictus, quibus se suosque fideles tundit et exploit quasi faber S. Paulus, II Cor. cap. vi, 4 et seq.: «Exhibeamus, inquit, nosmitempsis sicut Dei ministri, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagiis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, » etc.

Aposito ad rem presentem S. Basilius, in *Regulus fusius disp. interrogat. 5. docet christianum* debere totum intendere Dei legi et voluntati, siue faber intendit idem iuxta quam opus fabricandum est: «Ut enim faber ferrarius, ait, verbi gratia, quandocumque dolabram aliquam sive asiam cudit, si assidue illius memor sit, unde in instrumentum illud faciendum ex pacto accepterit, et prescriptam sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem ejus qui condixit opus, dirigit quod facit; alioquin si ejus memoriam menti sibi patiatur excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile efficit ab eo quod facere instituerat: sic christianus quoque si actiones suas omnes, sive minores, sive majores, ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat, a quo id jussus est facere; vereque illud dicere poterit: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commoverat, itemque Pauli precepto illi satisficiet: Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quod si quis in eo, dum opus administrat, a perfecta illa prescripti mandati norma desciscat, hume perspicuum est debilem Dei memoriam retinere. » Viam

S. Basilius, hom. *De Humana Christi generatione*, Verbum incarnatum comparat ferro ignito. Sic enim faber per ignem ferrum ignit facitque ignitum, ut videatur merus esse ignis, et tamen permanet ferrari natura: sic verbum carnem assumens eam quasi deificavit, integra tamen manente carnis essentia. Idem S. Basilius, lib. III, *Contra Eunomium*, animam charitate flagrantem comparat ferro ignito, quoniam quasi faber cudit igni Spiritus Sanctus: «Sicut ferrum, ait, quod in medio igne jacet, ferri naturam non amisit; vehementi tamen ignis actione ignitum, cum universam ignis *οὐσίαν* in semiperfusione accepterit, et colore, et calore, et actione ad ignem transit; sic sancta virtutes ex communicatione quam cum illo habent qui natura sanctus est, per totam suam substantiam recipant, juuani quasi innatam sanctificationem habent. Diversitas vero ipsi a Spiritu Sancto haec est, quod Spiritus natura sanctitas est; illis vero participatione inest sanctificatio. »

32. Sic (et sic referuntur ad *sapientia replebitur*, vers. 26, tum ad *cor suum dabit*, quod sequitur, ut *jam sapientia monui*) FIGULUS SEDENS AD OPUS SUUM, CONVENTUS PEDIBUS SUIS ROTAM, QUI IN SOLITUDINE POSTUS EST SEMPER PROPTER OPUS SUUM, ET IN NUMERO EST OMNIS OPERATIO EJUS. — A fabro transit ad figulum, ejusque opus et occupationem describit: scilicet:

Primo, quod «sedens ad opus suum convertat pedibus suis rotam, ut vas lateum rada, formet, poliat; secundo, quod sollicitus sit a propero opus suum, » grecæ *τρέπεται*, id est *in opus suum*, hoc est quod sollicito intendat operi suo, ne vas lateum, utpote fragile, si incutatur ab eo fractetur, fractetur et dissipatur; aut in aliam formam quam opus destinavit, rotula currente avertat; tertio, quod «in numero, » græco *τριπλάσιος*, id est numeratus, sit «operatio ejus, » quia scilicet cum lumen sit valde friabilis et flexile, illicet ex eo multa vasa efficiuntur; unde ea solet numerare, certumque eorum numerum sibi praefigere; famuli quoque et administrari hero suo coguntur per diem certum vaorum a se effectorum numerum pendere et adnumerare. Ita Biblia Latina Romæ correcta, Graeca Coiphœnus et Romana. Unde Tigrina verit: *Similiter sedens ad opus suum figulus, rotamusque suum pedibus versus ad opus suum totus incutit sollicitus, ut opificium omne suum habens in numerato*. Alii per numerum intelligent pretium; hoc enim numerari solet per catachesin; unde verunt: *Qui semper incumbit in curam operis sui, et omnis operatio ipsius in pretio est.*

Minus recte ergo Lyranus, Jansenius et Palacius legunt contrarie *τριπλάσιος*, id est *innumerata est operatio ejus*, q. d. plurima et quasi innumera vasa efformant. Igitur ligulius, ait Palacius, semper in sollicitudine positus est, ut nova vasa edat, novis formas excogitet, novis picturis insigniat; qua de causa innumerata est operatio ejus.

Porro hanc artem non tantum instituit, sed et exercit Deus, cum ab origine mundi ex hinc plasmavit hominem, Gen. II, 7. Unde «Deus est filius», ait S. Augustinus lib. XV *De Civitate*, cap. 1; isque primus et priscus, presertim quoniam ex eadem luti massa facit vas aliud in honorem, aliud in contumeliam, Rom. IX, 1.

33 et 34. IN BRACHIO SUO FORMABIT LUTUM, ET ANTE PEDES SUOS CURVABIT VIRTUTEM SUAM. COR SUUM DABIT UT CONSUMET LIMITONEM, ET VIGILIA SUA MUNDABIT FORNACEM. — Syrus totum hunc *τύπον* figurulo locum sive vertit: *Ita etiam figulus qui sedet iuxta rotam, et mouet unque suo vas; oculi ejus in vasis omnis operis ejus, et brachia ejus fundunt lutum; et antequam moriar, curvus et procumbens eaudit, et eorū ejus positum est ad perficiendum opus suum, et vītū ejus ad edificandum cantrian.*

Quartum opus figuli est «brachiis formare lumen, » tum ut illud aqua subigat et debito contempnet, ne sit nimis siccum vel nimis humidum; tum ut ex eo jam subacto sedens ad rotam vas pulchrum efformet, et, ut græce est, *τριπλόν*, id est figurat. Tigrina: *Nunc latum conformat brachio suo.*

Quintum est: «Ante pedes suos curvabit virtutem suam; » grecæ *τρέπεται*, id est *robur suum*, vires suas; quia scilicet totis viribus curvat, inclinat et flectit se et pectus suum versus pedes ad opus, ut illud exacte efformet; dum enim pedibus agitur rotam in qua opus effingit, inclinato pectore et brachiis, totus operi formando incumbit.

Alli pronomen *τύπον* referunt ad *τύπον*, id est *lumen*. Unde Tigrina: *Nunc pedibus, inquit, vim ipsiusluti prosburgit*. Solentem figulam utrum pedibus subigere, macerare, et aqua debite temperare, ut tenax fiat et ductile, apudunque ad vas ex eo efformandum. Ita Jansenius: Figulus, inquit, brachio format et figurat lumen, sed prius ante pedes suos flectit, curvat et subigit vim ipsius lutu, ut aptum fiat ad formam manibus et brachio inducendam. Hujusmodi enim luti subiectio, que est ejus curvatio et temperatura, pedibus prius fit. Sed Latina Vulgata versio priore sensum exposcit.

Sextum est: «Cor suum dabit ut consummet limitonem. » Solentem figulam vas a se effictum, in utre et extra linire plumbo, stanno, türchia, aliave materia, tum ut pulchrum colorem, speciem et formam ei inducat; tum ut illud consolident et corroborent. Unde Tigrina verit: *Nunc curam impedit operi pertinuendo; ali: Cor applicat ad perficiendum lumenivm*; hoc enim est *τριπλόν*, pro quo minus recte aliqui legunt *τριπλόν*, id est, manus vel donum.

Septimum est: «Et vigilia sua mundabit fornacem, » q. d. Vigili cura et studio fornacem prius a se succensam emundabit, ut in illam mundatam inferat vasa testea a se efformata, in easque illa coquat ut fiant solidia et dura. Tigrina: *¶*

ad excellendum caminum adiligat; ali: Et vigilas ejus de purgando camino.

Nota 2. ad *litionem*, vel, ut greco est, *ad perfaendam litionem*. Nam Roma, in Italia aliisque in locis solent vasa testacea, primo ex argilla, quam ipsi cretam vocant, a figulo efformari; *secundo*, solo siccari, et in fornace coqui; *tertio*, mixtura, ex arena et vini fictibus siccatis, et in cinerem redactis, plumbu stem et stanno confecta, circumscriptis intus et foris limis; quae limito facit, ut vasa sint solidifica et fortiora; item alba et splendida; denique idonea, ut vinum, acetum, lac aliquos liquores contineant et conservent; vas enim testaceum ex sola argilla confectum, omnes liquores, excepta aqua et oleo, corrumperit: ergo haec facit ut eos tueatur et conservet: haec autem mixtura adhibetur in poculis, lanchibus, pollubris ceterisque vasis mensalibus; in vasis vero culinaris, ut ollis omisso stanno adhibent plumbeum, vasque tanum interius perlustrum, tum ut evadat robustum et nitidum, tum ut liquores resqualias conservet: hanc a plumbo mixtaram Romani vocant *la vernice*; priore vero e plumbu et stanno vocant *la maiolica*; stannum enim dat vasa candorem et splendorem, quo non eagent vasa culinaria; quarto, vasa mensalia variis coloribus depingunt, litteraque quas volunt iis inscribunt. Denique *quinto*, ea in fornace percoquunt; unde in ea percocta evadunt vasa solida, candida, elegantiæ et splendida, quibus proinde in omni supellectile uitur. Hec Roma a figuris. Cœcilia vicinis audiuit, immo oculis inspexi. Similis est ratio vasorum quia fuit e porcellana; sed, sicut horum materia est pretiosior: ita et color ab species eleganter et præstantor.

Mystice, Rabanus per figuris, æque ac agricultas, scuptores et fabros intelligit sanctos predicatores: « Ipsi enim, inquit, per diversa officia gradus sui ministerium dignæ agunt, et doctrinam suam secundum qualitatem auditorum temperant; quia alter monendi sunt sapientes, alter insipientes: alter fortes, alter infirmi: alter juvenes, alter senes: alter viri, alterque feminae. Ipsi atrato Evangelii excellunt agrum Domini. Ipsi eores et animalia Dominicæ pascent pabulo verhi. Ipsi sculptum signacula novi hominis in cordibus humanis. Ipsa per lingue sue ministerium fabricant arma virtutum. Ipsique fragiles et firmos verbis et exemplis formant atque confortant, quatenus eos efficient vasa honorabilia et ad ministerium Dei aptissima. Hic ergo figurulus in operando convertit pedibus suis rotam, cum presens vita volublem conversationem, per vestigia bonorum operum suis sequacibus convertit ad exemplum; qui sollicitudinem gerit sibi conmiserionem, ut bonorum operum insistant actibus; qui suis factis infirmorum roborat operationem, et humilitatis atque mansuetudinis eius prebeat exempla; qui cordis sui totam voluntatem

Academ., ex sententia Lycurgi et Solonis asserit non esse urbes aut civitates, nisi que essent sapientum. » Unde addit: « Ego tibi, Carneade, prætor esse non video, quia sapiens non sum: nec haec urbs, nec in ea civitas. »

35 et 36. *OMNES HI IN MANIBUS SUIS (ali: vertent; in manus suas) SPERAVERUNT; ET UNUSCUNQUE IN ANTE SUA SAPIENTIA EST: SINE HIS OMNIBUS NON ADEQUITUR CIVITAS — Et conclusio, q. d. Omnes hi, puta agricultas, scuptores, fabri, figuli, cesterique mechanici et opifices, ad veram illam et sublimem sapientiam, que consistit in studio S. Scripturae, legum rerumque divinarum, non assurgunt; sed tamen eis quamdam imitationem et participacionem habent: nam « in manibus suis speraverunt, » id est sperant; quia manuum opera sibi et familiæ ad victimum et vitam necessaria compellant. « Et uniusquisque in arte sua sapiens est, » quia agriculta sapienter colit agrum, scuptror sapienter status excupit, faber sapienter fabricat gladium, figulus sapienter fingit vas figurulum. Atque haec omnia necessaria sunt ad vitam communem hominum. Nam « sine his omnibus civitas edificari » nequit. Unde Tigurina verit: *Hoc omnia quisque fretus suis manibus, opera sua consunt quod habeat sapientem;* et Syrus: *Omnes isti propter felicitatem suam, et omnes homines in opere artis eorum sunt docti, etc.; verum ad concitum puli non sedebant.**

37. ET NON INHABITANTUR, NEC INAMBULANTUR, ET IN ECCLESIA NON TRANSILIENT. — Haec dispungunt et conjungunt Biblia Latina Romæ correcta, idque exigil ordo et nexus verborum, quæ omnia sunt eiusdem numeri, personæ, modi et temporis, scilicet futuri. Quare minus recte Jansenius et alii ea conjungunt precedentibus, q. d. Sine his opificibus nec edificari civitas, nec inhabitari potest; ita ut homines in ea degant et inambulantur. Unde Tigurina verit: *Sine his quidam non celeri urbs illa, nec inhabitat, nec perambulatur.* Igittu genuinus hujus loci sensus petendit ex Greco. Nam pro *non inhabitat*, greco est *κατοικουσσαν*, id est non erunt parcer et accolo, qui scilicet templum aliquod vel curiam accolunt. Unde *καποια*, id est parcer, vocatur curia, et vicinie conventus accolalarū *κοινο* ad templum vel curiam: juxta illam enim olim habitabant senatores et primarii cives; fabri vero et opifices, non suo strepitu et sorribus turbarent senatores et cives, ad suburbia vel ad remota urbē rara abiabantur. Ita agricole non in urbe, sed rure habitant: figuli quoque extra muros in arenaris degunt, ubi argillam suam effundunt, ut eam ad manum habeant. Olim quoque fabri in suburbis vel remote a cœtu populi habitasse videntur, æque ac celatores juxta sua marmora et lapidinæ. Ita Palacius. Huc facit quod Cicero, lib. IV.

Victibilibus concessæ ferunt Agathoclea regem, Atque abeacum Satio sepe concessæ luto.

Sensus igitur est, q. d. Agriculta et opifices esto in sua arte sapientes sint, et necessariæ ad urbes et domos edificandas; tamen ad sapientiam et honorem primariorū civium non assurgent, ut scilicet civitatis sint rectores, judices, doctores. Quare non inambulantur primarias urbis partes, puta juxta templum et curiam, sed ad remota urbē, vel extra urbem loca amandabuntur: nec inambulabunt in ea, quasi consules vel magistratus, quia « in ecclesiæ, » id est ecclesiæ consilium et regimen, puta ut in ea praesident et presint, « non transilient. » Unde explicans, subdit:

38. SUPER SELLAM JUDICIS NON SEDEBUNT, ET TESTAMENTUM JUDICII NON INTELLIGENT, NEQUE PALAM FACIENT DISCIPLINAM ET JUDICIUM, ET IN PARABOLIS NON INVENTUR. — Duo opificibus negat: *primum*, « sellam judicis, » id est auctoritatem et potestatem judicandi cives, q. d. Opifices non erunt judices civitatis. Rationem subdit: « Et id est quia, « testamentum judicij, » id est ritus, decreta, leges et constitutions judiciales, « non intelligent, » q. d. Quia non « in juris perit, ut pote qui non iuri, sed inuid studierint. Hebraicum enim *רִאשׁוֹת* berit, et Grecorum *διάθησις*, id est testamentum, per catachesin extenditur, ut non tantum constitutionem et ordinacionem testamentaria, hoc est ultimam voluntatem, et decretum morituri vel mortui, sed et quanvis aliam ordinacionem et constitutionem significet, presentem judicij, iuxta quam scilicet, quasi jus et justum civitatis, judex in judicio, judicare et ferre sententiam debet. Unde aliqui virtut, et rationem judicij non intelligent. Tigurina: *Nec sedebunt pro tribunibus, ne ritum judiciorum intelligent.*

Secundum est: « Neque palam facient disciplinam et judicium, » q. d. Opifices non erunt magistri et doctores, ut doceant alios « disciplinam et judicium, » id est justitiam, exequitatem et honestatem in moribus et humana vita ac conversatione servandan; « et » id est quia, « in parabolis, » id est gravibus et eruditis sapientium sententiis perdicendis non occupantur, cum totos eos occupet cura sua artis et opifici. Olim enim apud Hebreos, Syros aliquos Orientales magnus erat usus querendi parabolæ, id est tun similitudines, tun proverbia, tun enigmata, tun graves sententias, in hisque quasi veterum sapientia consistebat, ut patet ex libro Job, ex Parabolis Salomonis, ex Ecclesiastico, ex regina Saba, quæ venit tentare Salomonem in parabolis, III Reg. x. Hinc et Christus, more gentis sue, suam doctrinam docuit per parabolæ. Significat due esse officia quæ in republica eminent, ad quæ non assurgent opifices, scilicet rector vel judicis, et doctores; et eo quod haec eminentia requirant sapientiam, ideoque ingens studium poscant, ac consequenter otium et vacationem ab operibus mechanicis.

Idem sanxit Platô, lib. VIII *De Legibus*, ubi hanc primam civitati dat legem: « Primum, inquit, ut ne civium quisquam (qui cura civitatis incumbit) opificio ulli operari navet: Causam subdit: « Quippe cum hoc tributum est a natura muniris, ut publicam civitatis salutem et publicum ornamentum tueatur; atque adeo non perfundiri opera sati ei sit ad tanti muneri procurationem. Duas autem artes, aut duo instituta comedere tractare non potest ulla humana natura; nemo etiam vel uni arti sati vacare potest, et simil aliam exercenti præesse. Hoc igitur in nostra republiça firmum ratumque sit, itaque volut primordium ponatur, ut ne quis duabus rebus

una vacet, veluti, ne quis faber aerarius lignarium artem exerceat. Subdit ponam, scilicet infamia notandum cum qui securus fuit. Additum : « Si quis peregrinus duas artes tractet, vinculis, multis pecuniaris, exilio plectetur; ut si penitus coercitus discat se unum esse, non autem multos una homines : » et, ut superius ait, ut sciatis quod sit unus, non dicitur, id est simplex non duplex.

Pro *modis*, id est *disciplinam*, ut legum Complutensis et Noster, Romani et Tigrinura legunt *disciplinas*, id est *justitiam*. Unde vertunt : *Negat palam faciunt justitiam et iudicium*; *Tigrinura*: *Negat vero de jure prouinciarum aut aequo, nec arcana dicitorum erunt*, quasi hec pertineant ad precedentia omnia, nisi quod iudicis.

39. *SED CREATURAM AVI CONFIRMABUNT*, q. d. Opifices res huius mundi creatas a Deo, homini ad vitam tuendam necessarias, arte sua reficiunt et restaurant. Pro *creaturam*, Noster legit cum Romanis *xix*, quod Tigrinura verit. *Sed opificem mundi firmant*; alii: *Sed opificem seculi stabiluerunt*. Clarius enim *vix*, quod Noster verit. « *avii*, » *vertas seculti*; Complutensis legunt *xvii*, unde vertunt : *Sed possessionem seculi firmabunt*. Possidit, id est res quas homo in hoc mundo possidet, ut illum in earum possessione stabiliant et confirmant. Cum enim omnes res create sint fragiles, cadentes multisque alterationibus et corruptionibus obnoxiae; ut huic malo modetur Deus, instituit artifices, qui illas repararent et restaurarent, ut ille partim in se, partim in sui similibus nove aliis opifice fabrefactis, per continuam tota saeculorum successionem usque ad finem mundi perdurent, hominisque necessitatibus et usibus servant.

Alier Palacius : Nam per *creataram avi*, sive *seculi*, accipit hominem, sicut et S. Gregorius intellexit illud *Mareci* ultimum : « *Prædictae Evangelium omni creature*, » id est homini, inquit. Omnis enim creatura aliquid habet homo, estque ipse velut omnium creatorum participantium. Est igitur homo *creatura seculi*, utpote propter quem seculum conditum est, et cui omnia in seculo servium. Mechanicorum enim et agricolarum est hominem confirmare, id est homini servire. *Totum enim eorum opus in commodum hominis cedit*. Ita ipse.

ET DEPIEGATILLORUM IN OPERATIONE ARTIS. — q. d. Preces et vota opificum sunt pro felici exercito artis sue, et opera talia efficient, qualia artis cuiusque exigit, ad vitam hanc commode transiendum. Hoc enim unum cogitant, hoc optant, hoc orant assidue. Unde Tigrinura verit: *Et pro exercito artis vota faciunt*; alii: *Et votum eorum in operatione artis*.

ACCOMMODANT ANIMAM SUAM, ET CONQUIENTUR IN LEGE ALTISSIMA, q. d. Opifices ita vacant arti et opificio suo, ut tamen stat tempore accommodent et applicent « animam », id est animum suum, ad audiendum, vel legendam legem Dei:

illam enim perquirunt, ut eam cognoscant, et cognitam operi perficiant; utpote cum haec insit via, quæ animam ad salutem et felicitatem eternam in celis perducat. Huic latine sententia *et sensui adaptas Graeca, que sic habent: Μηδονὴ τὸν ἀνθρώπον τὴν φύσιν αὐτῷ, καὶ διανοεῖν τὸν νόον τῷ γενέτῳ*, id est: *Priore dantem animum suum, et conquisitem in lege Altissimi*. Nam pro *modis* Noster rectius legens *modis*, verit « *accommodantes* ; et pro *disciplinas*, legens *disciplinas*, verit « *conquientes* : » *quoniam licet legem τὸν νόον τῷ γενέτῳ, id est accommodant; et διανοεῖν τῷ γενέτῳ, id est conquientes*, in genitivo, ut aliqui legunt, apte id referas ad « *arts* » que praecessit, eodem sensu, « *arts* » vero omni Noster quasi enclitum, ac proxime in Latina versione non necessarium: « *nisi enim id est quod proter, proterquam, nisi, verumamen, easterum*. Unde sic clare veritas et explices q. d. Opifices toti vacant arti sue: *verumamen stato tempore accommodant animam suam legi divinae: aut proterquam, vel nisi quod static diebus se accommodant vacanteque legi Dei*. Qui sensus proorsus convenient cum Latina Vulgata. Quare militum est Iansenium et alios Graeci alter interpetari, iisque Latinam versionem accommodare, sed violenter. Vertunt enim: *Priore eum qui dat animum suum, et cogitat in lege Altissima*; siue exponunt, quasi hec verba non pertinente ad opificem, sed ad sapientem in ovo vacantem sapientiam, q. d. Illa que superius dixi, scilicet quod in civitate erunt rectores, judices et doctores, qui « *sedent super sellam iudicis*, » et « *palam facient disciplinam*, » etc., non pertinent ad opifices, qui toti vacant suo opificio, sed ad sapientem, qui se totum dat legi Dei, et in ea assidue meditation. Aut brevius, q. d. Non artificum vera sapientia operam dare, sed tantum illius qui animam suam dat ad parvestigandam legem Dei. Unde quod Latinus verit: « *Accommodantes animam suam, et conquientes in lege Altissima*. » Graeca lectio et sensu jam dicto adaptant, subaudiendo *hi soli illa que dixi, prestabant*.

Verum haec violentia sunt, et multa subaudient, quæ vix illi in mente venient. Quare standum est Latino interpreti, illigique Graeca plane accommodanda sunt eo modo quo dixi. Explicit enim sapientiam opificum, de qua dixit vers. 23: « *Qua sapientia replebitur*, » et vers. 35: « *Unusquisque in arte sua sapientia est*, » maxima consicerate in studio legis divinae. Esto enim opifici non tanta, nec tam plena legis Dei cognitio necessaria sit, quanta est doctori; tamen aliquanti indiger, ut scilicet sciatis ea quae ad ipsum pertinent, et ad quam obligatur, nimisrum quid explicite credere, quid agere, quid omittere debat, ut salutem aeternam consequatur. Et in hoc eius sapientia consistit.

Porro Tigrinura, ut aliorum difficultates effugiat, hec verba referit ad initium capituli sequentis. Unde cum illa connectens sic verit:

Sobis qui ad legem Altissimam adjunxit animum, et in meditatione ejus versatur, qui explorabit sapientiam antiquitatis, et Prophetarum oracula vacabit, is conservabit disputationes virorum celebrium. Sic et Syrus: Opifices, ait, non percipient disciplinam sapientiam quia in facturis seculi splendidū evanescunt, et meditatio eorum in operi artis eorum. Verum qui applicat se ad timendum Deum, et ad intelligendum legem vita, sicut sapientiam omnium antiquorum inquietur.

Moraliter discant hic opifices, omnem suam sapientiam consistere in cultu Dei, si nimur eum assidue deprecentur, ejusque legi aures, mentem et manum accommodent, praesertim ut omnia sua opera Deo offerant, eaque ad ipsius honorem et gloriam perficiant et perficiant. Meminerint artem *vitæ* esse cognitam. Sicut enim ars est ratio faciendorum, ita virtus agendorum. Nam, ut ait S. Augustinus lib. IV *De Civit. Dei*, cap. XXI: « *Ars ipsa bene recteque vivendi, virtus a veteribus definita est. Unde ab eo quod græce εὔριται virtus, nomen artis Latinos traduxisse putarunt. Si enim haec presisterint, deus eorum opinione prosperabit, facietque ut in sua arte eximi, indeque celebres et locupletas evadant; ac insuper eis augmenta gratiarum suggesterunt, quibus magnos in celis glorie thesauros nascuntur. Artes enim sunt dona Dei, communiter quidem natura, subiuste tamen supernaturalia et singulariter a Deo infusa, ut ars fabricandi tabernaculum a Deo infinita fuit Beseleel et Ooilab, de quibus ait ipsemet Deus, *Exodi* cap. XXXI, vers. 2: « *Ecco, vocati ex nomine Beseleel, » etc., et implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefaci potest ex auro, et argento, et aere... Dedi ei socium Ooilab... Et in corde omnis eruditus posui sapientiam: ut faciant cuncta que precepit tibi, tabernaculum fabriceris, et arcem testimonii, et propitiatorium, » etc. Deus enim est ipsa ars essentials et increata, a quo omnis ars creata velut rivulus a fonte, scaturit et dimansat. Sicut angelii docuerunt Jacob artem procurandam, ut oves parerent agnos diversicolorum scilicet virginis populares diversicoloris in comeatu: » eis proponendo: qua arte ipse dictatus est, ut dixi *Gen. xxx* et *xxxvii*. Ita S. Eligius singularem *Dei ope* evasit insignis aurifaber, adeo ut Clotharius rex Francorum eum sibi aurifexem asseritur, ac Dagobertus rex per eum S. Martini *theatrum magnis expensis confici curarit, quam illi miro opificio ex auro et gemmis construit*; uti et S. Dionysio, S. Germano, S. Quintino alias Sanctis similis adoravit: unde postmodum creari meruit Episcopus Noviomensis. Ita Audouenus in *Vita eius* lib. I, cap. V et *xxxii*: « *exstat apud Surium, die 2 decembrie. Ita S. Claudius, Nostratus, Symphorianus et Castorius sua pietate et signo crucis evaserunt insignes sculptores et marmorum exsores; qua de causa***

Porro fabrili directa a matheis, mira et stupenda effect. Fabrili enim matheisin a theoriam ad praxim deducit, camque ex speculativa practicam et mechanica effect: in qua excolluit Archimedes, qui per eamdem solus Syracusas contra Romanos defendit et propugnavit. Archimedem secutus est Severinus Boetius, princeps senatus Romani, illustrissimus prosopapa, doctrina, sanctitate, martyrio, qui omnia Graecorum dogmatum et mechanica interpretando ad Romanos transstulit. Unde Theodosius, Gothorum rex, apud Cassiodorum, lib. *Lepist. 45* mira eius omnigenam scientiam dilaudans: « *Translationibus suis, inquit, Pythagoras Musicus, Ptolemeus Astronomus, leguntur Itali. Nicomachus Arithmeticus, Geometricus Euclides audiuimus Ausonius. Iato Theologus, Aristotes Logicus, Quirinali voce disceptant. Mechanicum etiam Archimedem Latifalem Siculis reddidisti. Et quascumque disciplinas vel artes fecunda Graecia per singulos viros edidit, ut uno auctore, patro sermone Roma suscepit. » Mox matheisis hujus mechanicae, sive fabrili, mira recensens opera: « *Facit aquas, inquit, ex imo surgentes, precipites cadere; ignem ponderibus currere; organa extraneis vocibus insonare; et peregrini flatibus calamos completi, ut musica possint arte cantare; » ut patet in organis certeque instrumentis hydraulicis vel armenicis, que scilicet vi aquarum, vel aeris et venti omnis generis modulus et harmonias edunt. Subdit Theodosius: « *Mudent fabricas in aqua marina siccatur; dura cum fuerint, ingeniosa dispositione solvuntur; metallata mutantur; Dioniades in aere gresi bucinant; annus augus insiblat; aves simulante frumentum (ulli videmus Tusculi in horis Aldobrandinis, et Tibure in Estensibus), et quis propriam vocem nesciunt, ab are dulcedinem probantur emittere cantilenae. » Denique subiecti artem sphærarum, in quibus celorum, solis, luna siderumque motus, ortus, occasus, eclipses representantur arte mechanica, ad vivum. Hoc et plura Theodosius, qui deinde, utpote arrianus, amorem in odium vertens, Boethium velut catholicum instuens, ne Justinus imperatoris arma contra se in Italianam evocaret, eumdem carceri Ticinensi mancipavit, in quo aureos De *Consolatione Philosophie* libros, ad sui et simillium afflictorum solatium conscripsit; ac tandem eumdem capite mulctans nctili martyrio decoravit.***

Perut Boetium caput sibi amputatum, instar S. Dionysii in manus accepisse, ad eccliam letuisse. Audi Julianum Martianum, in *Vita Boetii*, quae ejus operibus praefigitur, et ex eo Baronium, anno Domini 525: « Tunc incole semper a maioribus traditum constanter asseverant, Severinum,

cum regis spiculator lethale vulnus intulisset, utraque manu divulsum caput sustinuisse; interrogatrumque a quoniam se percussum existimat ab impiis, respondisse; atque ita cum in vicinum templum venisset, et flexis genibus ante altare sacra perceperisset, post paululum expirasse. »

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur probatus id quod dixit capituli precedentis, vers. 25, sapientiam in otio querendam, non in negotio. Igitur primo, duo tradit media ad comparandam sapientiam. Primum, studium, et lectio Prophetarum, atiorumque sapientium; item conversationem cum eis, ac ad eos peregrinationem. Secundum, orationem, qua a Deo quis flagit tamen, et donum sapientie. Deinde doct, quis sit fructus, laus et proximorum sapientie et sapientis. Secundo, vers. 16, usque ad finem capituli, sapienter contemplatur potentia Dei opera, tum beneficentie, tum vindictae, quibus omnes ad Dei laudem invitati.

1. Sapientiam omnium antiquorum exquirere sapiens, et in Prophetis vacabit. 2. Narratio nem virorum nominatorum conservabit, et in versutis parabolaram simul introibit. 3. Oculta proverbiorum exquirere, et in absconditis parabolaram conversabitur. 4. In medio magnatorum ministrabit, et in conspicuo presidis apparebit. 5. In terram alienigenarum gentium pertransiet: bona enim et mala in hominibus tentabit. 6. Cor suum tradet ad vigilandum dilucido ad Dominum, qui fecit illum, et in conspicuo Altissimi deprecabitur. 7. Aperiet os suum in oratione, et pro delictis suis deprecabitur. 8. Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiae replebit illum: 9. et ipse tanquam imbre mittebatur eloqua sapientiae sue, et in oratione confitebitur Domino: 10. et ipse diriget consilium ejus, et disciplinam, et in absconditis suis consiliabatur. 11. Ipse palam faciet disciplinam doctrinae sue, et in lege testamenti Domini gloriaribit. 12. Collaudabunt multi sapientiam ejus, et usque in saeculum non delebitur. 13. Non recedet memoria ejus, et nomen ejus requiretur a generatione in generationem. 14. Sapientiam ejus enarrabunt gentes, et laudem ejus enuntiabit ecclesia. 15. Si permanserit, nomen derelinquet plus quam mille: et si requieverit, proderit illi. 16. Adhuc consiliabor, ut enarram: ut furore enim repletus sum. 17. In voce dicit: Obaudite me, divini fructus, et quasi rosa planta super rivos aquarum, fructificat. 18. Quasi Libanus odorem suavitatis habete. 19. Florete, flores, quasi lumen, et date odorem, et frondete in gratiam, et collaudate canticum, et benedicit Dominum in operibus suis. 20. Date nomini ejus magnificentiam, et confitemini illi in voce labiorum vestrorum, et in cantibus labiorum, et citharis, et sic dicetis in confessione: 21. Opera Domini universa bona valde. 22. In verbo ejus stetit aqua sicut congeries: et in sermone oris illius sicut exceptoria aquarum: 23. quoniam in precepto ipsius placor fit, et non est minoratio in salute ipsius. 24. Opera omnis carnis coram illo, et non est quidquam absconditum ab oculis ejus. 25. A saeculo usque in saeculum respicit, et nihil est mirabile in conspicu ejus. 26. Non est dicere: Quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim in tempore suo querentur. 27. Benedictio illius quasi lumen inundavit: 28. quomodo cataclysmus aridam inebravit; sic ita ipsius gentes, que non exquisierunt eum, hereditabili. 29. Quomodo convertit aquas in siccitatem, et siccata est terra: et via illius viis illorum directe sunt: sic peccatoribus offensiones in ira ejus. 30. Bona bonis creata sunt ab initio, sic nequissimis bona et mala. 31. Initium necessarie rei vite hominum, aqua, ignis, et ferrum, sal, lac, et panis similagineus, et mel, et botrus uva, et oleum, et vestimenta.

tum. 32. Hac omnia sanctis in bona, sic et impiis et peccatoribus in mala convertentur. 33. Sunt spiritus, qui ad vindictam creati sunt, et in furore suo confirmaverunt tormenta sua: 34. in tempore consummati effundent virtutem: et furorem ejus, qui fecit illos, placabunt. 35. Ignis, grando, famae, et mors, omnia haec ad vindictam creati sunt; 36. bestiarum dentes, et scorpiones, et serpentes, et rhombrea vindicans in exterminium impios. 37. In mandatis ejus epulabuntur, et super terram in necessitatem preparabuntur, et in temporibus suis non praeferent verbum. 38. Propterea ab initio confirmatus sum, et consolatus sum, et cogitavi, et scripta dimisi. 39. Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit. 40. Non est dicere: Hoc illo nequius est: omnia enim in tempore suo comprobabuntur. 41. Et nunc in omni corde et ore collaudate, et benedicite nomen Domini.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. SAPIENTIAM OMNIVM ANTIQUORVM EXQUIRET SAPiens, ET IN PROPHETIS VACABIT. — GREECI, IN PROPHETIS VACABANT, id est, in prophetis occupabatur; Tigurina: *Sapientiam antiquitatem explorabit, et Prophatarum oracula vacabit*, q. d. Sapientia, qui posthabuit opificium negotiorum exercitus, otiosus vacat studio sapientiae, eamque in otio literario pervestigat; hic exquirere omnium antiquorum sapientiam. Ad hoc enim opus est otio, et vaccinatione a ceteris rebus et negotiis. Igitur siue sapientia precedenti vers. 26 usque ad finem, descripsit exercitia corporalia opificium, sic hic describit exercitia mentalis sapientis, id est studiorum sapientiae, qui sapientiam acquirentur salagi. Unde Syrus sapientem mechanico compones et antepones: *Meditatio eorum (opificum) inquit, in opere artis eorum; verum qui applicat se ad timendum Deum, et ad intelligendum legem vitae, si ut sapientiam omnium antiquorum exquirere, et ad Prophetas veteres convertatur*. Per sapientiam accepit Philosophum et Theologiam, precipe Ethesiam, quem homines mores format, adeo plene et ample, ut et familiar, ac subinde totam etiam rempublicam regere queat per economicam et politicam, que aliisque generatice sunt partes et species. Sapientem igitur, id est ethicaum, economicum et politicum, hic instruit Siraides, ac primum ei exercitium assignat « exquirere sapientiam omnium antiquorum »; ut non solum sacras Litteras evolat, inquit Paladius, sed et profana scribunt et scrutentur; nec contentus Peripatetica Aristotelis philosophia, etiam Platonica videat et Stoicam. Nam Aristoteles, Plato, et Socrates floruerunt paulo ante Siraidem, scilicet sub Alexandre Magno, post quem 40 circiter annis sub initium regni Ptolemei Philadelphi, huc scripsit Siraides. Cum enim humana sapientia sit lumen, quoddam ex divinitatis luce procedens, non solum haec querenda est in schola Peripatetica, sed ubilibet eam repereamus, veneremur oportet, quod S. Paulus docuit, sententias ex Poetis adducens, Acto. cap. xvii et alibi. Hec Paladius.

Hinc et olim S. Augustinus exterique Patres studiero Platoni, adeoque Plato in Academis Christianis prelegebatur, ut nunc prelegitur Aristoteles. Sic Seneca, Plutarchus, Epictetus et similis magna morum docent honestatem. Idem fecerit prisus Hebrei. Ut alios taceam, Philo Judeorum doctissimus, teste S. Hieronymo, Platonem volutavit et imbibit. Unde illud celebre: « Aut Philo platonizat, aut Plato philonizat. » Sed maxime sapientiam studiosus. Prophetas vacabit, » ut, scilicet, eorum prophetias, ut habent Graeca, perscrutetur; hec enim cum dictata sint a Spiritu Sancto ad hominam instructionem, et morum confirmationem, utique verissime, utilissime, efficacissime et divinissime sunt.

Nota: « omnium, quia aliquid singuli habent peculiariter vel sapientiae, vel eloquentiae, quod ab his edicas. Omnes ergo legas oportet, ut omnium haurias sapientiam. Audi Sidonium Apollinarem, lib. IV, epist. 3, ubi laudans Claudium Mamercum, eumque comparans priscis Sapientibus, tum Gentilibus quam Christianis, singulorum propriis ita argueat et punctum assignat: « Senit, inquit, ut Pythagoras, dividit ut Socrates, explicat ut Plato, implicat ut Aristoteles, ut *Æschines* blanditur, ut Demosthenes irascitur, verna ut Hortensius, testatur ut Cethagus, incitat ut Curio, moratur ut Fabius, simulat ut Crassus, dissimulat ut Cesari, suadet ut Cato, dissuadet ut Appius, persuaderet ut Julius. Jam si ad sacrosantos Patres pro comparatione veniatur, instruit ut Hieronymus, destruit ut Lactantius, astruit ut Augustinus, attulit ut Hilarius, summittitur ut Joannes, ut Basilius corripit, ut Gregorius consolatur, ut Orosius affluit, ut Ruffinus stringitur, ut Eusebius narrat, ut Eucherius sollicitat, ut Paulinus provocat, ut Ambrosius perseverat. »

Per Prophetas intellige totam S. Scripturam synecdochie: nam major et difficillor pars Sancte Scripturae sunt Prophetae. Hebrei enim S. Scripturam dividunt in tres partes, scilicet in legem, prophetias et hagiographas. Lex continetur Pentateucho Mosis, hagiographa numerant Job,